

ERUSALEMIA FROM THE “CHRISTIAN ART” COLLECTION OF THE “DIMITAR DOBROVICH” GALLERY, SLIVEN

Gergana Iv. Ilieva-Lesikova

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

ЙЕРУСАЛИМИЯ ОТ КОЛЕКЦИЯТА „ХРИСТИЯНСКО ИЗКУСТВО“ НА ГАЛЕРИЯ „ДИМИТЪР ДОБРОВИЧ“, ГР. СЛИВЕН

Гергана Ив. Илиева-Лесикова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

Abstract: *The report aims to present one of the “Jerusalem icons”, part of the collection "Christian Art" of the gallery "Dimitar Dobrovich", Sliven. The so-called "Jerusalemias", brought by the pilgrims during their travels to Holy Sepulcher (Resurrection) and their place in the context of the Revival art and the Orthodox tradition. An attempt is made to systematize the numerous scenes, images of saints and the presented objects for worship from the Holy Places with a pilgrimage, God's tomb, iconographic scheme starting point - the temple of the Lord's tomb. It is conditionally divided into registers to facilitate its more detailed study and analysis.*

Keywords: *Jerusalemias; Sliven; Worship; God's Tomb; Iconographic Scheme.*

Резюме: *Докладът има за цел да представи едно от божигробските платна, част от колекцията „Християнско изкуство“ на галерия „Димитър Добровиш“, гр. Сливен. Разглеждат се т.нар. „йерусалимии“, носени от поклонниците след пътуванията им до Божия гроб и тяхното място в контекста на възрожденското изкуство и православната традиция. Прави се опит за систематизиране на многобройните сцени, изображения на светци и представените обекти с отправна точка - храмът на гроба Господен. Условно се разделя на регистри, които да улеснят нейното по-детайлно проучване и анализ.*

Ключови думи: *йерусалимски, Сливен, поклонничество, Божи гроб, иконографска схема.*

*Хаджийството беше едно време много почетно, каквото
барон, дето се казва в Европа.*

*Иван Добровски (1812–1896), роден в Сливен, учител,
книжовник и журналист*

Темата за поклонничеството, отразено в божигробските платна от колекцията на Художествена галерия „Димитър Добровиш“ в град Сливен, е обект на различни представяния в страната и извън нея (Georgieva, 2008). Става достояние на широката общественост благодарение на дългогодишния ѝ директор Светослав Милев и организираната през 2002 г. изложба „Поклонници по светите места“. В нея участват 10 божигробски платна, притежание на галерията, църквата „Св. София“ в гр. Сливен, къщата-музей „Сава Филаретов“ в с. Жеравна и на частни лица. Всички те са от периода между 1806–1918 г. Издаден е каталог (Milev, 2002), в който се отразяват връзките на Сливен и региона със Светите места през XVII–XIX век.

През тази епоха замогналите се сливналии обогатяват своят духовен опит, като предприемат пътувания до Света гора и Божи гроб. От там донасят подаръци за свои роднини и за местните църкви. Така до нас достигат различни реликви, сред които са и йерусалимските. Подценявани дълго време, в последните години божигробските платна привличат вниманието на публиката, като важен елемент в експозициите на няколко изложби (Moskova, 2001: pp. 18-25), (Moskova, 2008: pp. 5-10), (Barlieva and Rasheva, 2019), (Mutafov, 2012). В научната литература е слабо засегната темата за художествените достойнства на йерусалимските в контекста на православната традиция (Arhimandrit Avksentii, 2005), (n. d., 2011), (n. d., 1977), (Uspenski, 2001). Те, за разлика от иконите нямат място в богослужебната практика, нито попадат в трудовете, посветени на религиозното изкуство. Независимо, че в повечето случаи т.нар. „ерусалимки“ са дарявани на църквите, те и до днес (с малки изключения) не са част от храмовото пространство, а някои дори са безвъзвратно унищожени поради неправилното им съхранение (Sabev, 2015).

Йерусалимските са големи по размер платна, визуално представящи ключовите за християните места за поклонение в Палестина. Те са знак за благочестие и един от даровете, донасяни от дълго и изпълнено с препятствия пътуване. Разпространявани са най-активно през периода от края на XVI и малко след XIX в., когато да се наречеш „хаджия“ е изключителна привилегия.

Хаджийството е „специфична проява на обществения и културен живот на българите в миналото“ (Tabakov, 1929: р. 190). За да предприемат такова продължително пътуване е необходимо поклонниците да натрупат определен капитал, който възлиза между пет и девет хиляди гроша. „В по-старите времена – разказва М. Маджаров – отиването от Копривщица до Ерусалим беше един истински подвиг. Пътуването траеше около два месеца за отиване и около същото време за връщане. За да стане някой хаджия, трябваше да загуби осем или девет месеца... и няколко хиляди гроша.“ (Gyurova and Danova, 1985: р. 36), (Gergova, 2021).

Периодът от края на XVI до началото XIX в. се характеризира със стремежа на българите да се очистят духовно, но чрез физически акт на „съприкосновение със светините“ и местата, на които са се развили библейските събития. Като доказателство за извършения от тях „духовен подвиг“ са множеството дарове, сред които икони, седефени кръстове, дори частици от Светия кръст и много други. Но най-показателно сред всички и впечатляващо по своите размери и колорит е божигробското платно. То се превръща в задължителен елемент на всяко пътуване и заема почетно място в дома на завърналия се от хаджилък стопанин. Михаил Маджаров в спомените си разказва: „Баща ми... още през есента... поръча два ерусалима... щампи, изработени на мушама от палестински живописци...“ (Gyurova and Danova, 1985: р. 86), (Mavrodinova, 2012). При повечето платна в предварително оставен медальон се изписват имената на техните притежатели със съответната титла „хаджи“ пред тях и датата (годината) на това паметно събитие. До средата на XIX в. надписите са предимно на гръцки език, но след втората половина на века по искане на поклонниците вече се пишат и на български.

В настоящия текст вниманието ни е насочено към едно от божигробските платна, което е част от споменатата вече колекция на ХГ „Димитър Добрович“ в гр. Сливен (ил. 1). Разглежданата йерусалимия с инв. № 211 е от XIX в. Размерите ѝ са 107/146 см, техниката е темпера върху платно. Авторът, както на голяма част от божигробските платна, е неизвестен. Откупена е от Атанас Цонков от гр. Сливен през 2002 г. Той е виден сливенски писател и уважавана обществена фигура. Платното е подарък, донесен от Божи гроб на една от сестрите на хаджи Драган Н. Драганов (1818–1895) – Анастасия, чийто потомък е Атанас Цонков. В личните му архиви се пази историята за хаджията, който е една от значимите личности през Възраждането за родната му Жеравна. Той е първото от десетте деца на Никола Драганов. Хаджи Драган е търговец, който снабдява селото с различни стоки. Освен с терзийство, се занимава и с търговия на абаджийски стоки, изкупува вълна, ямурлуци и шаяци. Има свои собствени

дюкяни в Цариград (1843), Котел (1845) и Жеравна (1846). Впоследствие към неговата дейност се присъединяват синовете му и заедно управляват търговско дружество, преименувано през 70-те години на „Братя х. Драганови“. Дейността им е значима, което води до нарастване на капитала и през 1851 година възлиза на около 40 000 гроша. За всичко това научаваме от записките на Атанас Цонков, който от своя страна успява да препише някои по-важни данни от тефтерите на хаджията. За съжаление към днешна дата нахождението им не е известно. От една от записките на Атанас Цонков става ясно, че през 1856 г. хаджи Драган заминава за Божи гроб. През цялото пътуване си води бележки, които записва по ден и час в споменатите тефтери. Освен стоката, която закупува от Йерусалим за търговската си дейност, той донася икони, йерусалимии („ерусалимки“) и сребърни кандила. През 1859 г. хаджи Драган замисля второ голямо пътуване, този път до Света гора, вероятно с посредничеството на Хилендарския метох, който се намира в Жеравна. Той е и спомоществовател при издаването на книги, дарител е на учебници и епитроп на църквата в Жеравна. Неговото име остава запечатано в старопланинската легенда „През чумавото“ от Йордан Йовков.

Ил. 1. Йерусалимия от XIX век от фонда на ХГ „Димитър Добрович“, гр. Сливен
(фотография: Костас Анастасиу)

Йерусалимията, която е откупена от Атанас Цонков, е реставрирана като част от дипломен проект на студенти от НХА¹. Платното е дублирано, живописата е възстановена, като са направени ретуши на местата, където е необходимо, нанесено е ново лаково покритие. Към момента състоянието на йерусалимията е стабилно.

Този вид произведения са рисувани върху грундиран, понякога предварително тониран (Sharenkov, 1992: р. 66), ленен или памучен плат с темперна или смесена техника (темпера и маслени велатури). Пространството на цялото платно е запълнено от множество сцени и образи на светци. Централно място заема храмът, построен върху гроба Господен. За йерусалимиите са характерни „архитектурните срезове“ (Ivanova, 2003: р. 65), които позволяват на зрителя да бъде пряк свидетел на всичко, което се случва в храма. Едновременно с това той проследява събитията от Свещеното писание, които се разгръщат пред погледа му. Тези сцени, както и библейски разкази и персонажи, се разполагат в няколко регистъра.

Цялата йерусалимия е обрамчена в масленозелен цвят, който заедно с червените, сините и златистите нюанси придават на платното тържественост. Надписите са на гръцки език². Текстът, който се изписва в горната част на йерусалимията и продължава надолу по дясната рамка, е свързан с ирмос на девета песен от катавасиите³ на Пасха: „Светлей, светлей новий Йерусалиме...“⁴. Той възхвалява Църквата – новия Йерусалим и Майката Божия. Отляво и по долната част на рамката е изписан в превод следният текст: „Благообразният Йосиф сменя от дървото пречистото Твое тяло“⁵. Обикновено в първия регистър се разполагат сцени от книга Битие на Стария завет.

¹ В документацията на галерията няма запазени сведения за периода, в който е извършена реставрацията, както и подробности за осъществените реставрационни намеси.

² В края на доклада представям списък с надписите на гръцки език.

³ Катавасия – Прибавяна в края на всяка песен, последна строфа на някои от песните на канона. Ирмосът е първата, а катавасията, последна строфа на песента. Заедно те създават рамка, която има пряка връзка със съответната библейска песен.

⁴ Целият текст е следния: „Тържествувай, тържествувай, нови Йерусалиме! Защото славата Господня възсия над тебе. Ликувай и се весели сега, Сионе! А ти чиста Богородице, радвай се, заради възкресението на твоята рожба!“. Текстът прославя Църквата, чрез прославата на Пресв. Богородица.

⁵ Чете се на Велики четвъртък и е част от пригробно ридание.

Ил. 2. Детайл от фотографията на Костас Анастасиу

Първи регистър

Условно се разпределя на два хоризонтални реда, които в центъра са разделени от горната част на композицията „Страшният съд“. Сцените се разполагат в индивидуални цветни полета, отделени с колони, завършващи с арки от източен тип (ил. 2).

Ил. 3. Йерусалимия от 1920 г. от къща-музей „Хаджи Димитър“, гр. Сливен
(Фотография: личен архив)

Ил. 4. Йерусалимия от храм „Успение Богородично“, гр. Велико Търново, детайл
(Фотография: проф. Елена Попова)

Ил. 5. Йерусалимия от 1851г. от колекцията на галерия „Димитър Добрович“, гр. Сливен, детайл
(Фотография: личен архив)

По правило се започва със сцени от книга Битие. Първата е „Грехопадение“. Представят се Адам и Ева от двете страни на дървото със

забранените плодове (Бит. 3). Следва „Изгонване от Рая“ (Бит. 3:23–24), „Потопът“ (Бит. 7) и Ноевия ковчег, „Успение на Пресвета Богородица“ – съкратен вариант на композицията. Основание за тази сцена са апокрифните текстове от Акатиста на Успението (п. д., 2006). Отдясно е „Живоносен източник“. Сцената се свързва с лечебен извор, за чието съществуване император Лъв Тракиец е насочен от самата пресв. Богородица. Заедно с „Успението“, композициите се разполагат от двете страни на „Страшния съд“. Редът продължава с „Възнесение Христово“. Текстът, според Захария, е следния: „И ще застанат нозете Му в оня ден на Елеонската планина, която е пред лицето на Йерусалим към изток...“ (Зах. 14:4). Сцената се ограничава до фигурата на Христос и два ангела, които го понасят към небесата: „Мъченичеството на Исая“⁶ (Vasilev, 1976: р. 59). Представени са последните мъченически мигове на пророка, който е предрекъл края на света („Видение Исаево“). „Възнесението на св. пророк Илия“ е последната четвърта сцена от първия ред. Пророк Илия, който се възнася с огнена колесница, станало според старозаветните текстове непосредствено до мястото на Христовото кръщение, се счита за предобраз на Христовото възкресение: „Огнена колесница и конете огнени. В колесницата пророк Илия седи в небесата. А Елисей стои отдолу и гледа нагоре и с едната ръка държи кожуха Илиев, пуснат от него, а с другата ръка държи книга и говори...“ (Vasiliev, 1976: р. 59) (IV Цар. 2:11). Докато в по-ранните образци виждаме подробно представяне на събитията от Стария Завет, то за божигробските платна от втората половина на XIX и XX в. е характерно по-схематичното представяне на сцените и тяхното редуциране (ил. 3 и ил. 4).

Високо в централната част се развива многофигурната композиция „Страшният съд“. Тя е задължителен елемент в иконографската програма на божигробските платна. Сцената има за цел да напомни на поклонниците за техните грехове, но и за възмездие, което всеки ще получи. Композицията е вписана в арка и наподобява купол на храм. Разделена е смислово и цветово на две полета, като централно стои Христос Праведен съдия, заобиколен от апостоли⁷ върху същия фон, който виждаме и в рамката и е в основата на цялата йерусалимия. В други случаи в сцената присъстват и фигурите на Пресв. Богородица и св. Йоан Кръстител („Дейсис“), както е в йерусалимията от 1851 г. (Инв. № 165), съхранявана в същата колекция на галерия „Димитър Добрович“ (ил. 5). Сцената е известна още и като „Горен Йерусалим“. Над нея е

⁶ „Пророк Исая е вързан за едно дърво раздвоено („читалия“) с главата надолу. Двама войници с дървена пила го режат откъм краката...“ (Vasiliev, 1976: р. 59)

⁷ Интересното тук е, че броят на апостолите е осем, по четирима от двете Му страни.

разположен надпис, чийто превод е песента на серафимите, с която славят Бога: „Свят, свят, свят Господ Саваот“ (Ис. 6:3). В основата на надписа са изписани две сцени. Отляво е чудото в къпалнята Силоам: „Иди се умий в къпалнята Силоам. Той отиде, уми се и се върна прогледнал“ (Иоан 9:7). Вероятно текстът се свързва с Месията (в превод „силоам“ означава пратен), но и с местоположението ѝ в Йерусалим. Отдясно е спящия Варух. Не е ясно защо се изобразява в близост до Страшния съд. Дали заради виденията му, свързани със завладяването на Йерусалим и неговото слово с изразен покаен характер, или поради това, че поклонниците са били водени до пещерата, където се твърди, че пророкът е пребивавал 72 години (в сън).

Под трона на Христос, без да бъде отделяна от предходните две сцени, се разгръща темата за Второто пришествие и разпределянето на праведните и грешните души. Тук е изобразена ръка, държаща везните на Божията справедливост. Под Христос е изображението на св. арх. Михаил отляво на композицията (зад него е Раят) и дявол, който се бори за душата на грешника. Зейналата паст и огнената река, към които са устремени грешниците, тук са представени съвсем съкратено. Зад олицетворението на Ада е обесената фигура на Юда. Над „Рая“, върху извита червена лента е посланието на ангел-хранител, който гласи: „Дойдете благословените на Отца ми, наследете царството, приготвено вам от създание мира“ (Мат. 25:34). А текстът, който се изписва обикновено над „Ада“, гласи: „Идете от мене проклети, в огън вечний, приготвен за дявола и неговите ангели.“ (Мат. 25:41). В йерусалимската от 1851 г. надписът е разделен от два ангела, държащи тръби.

Отляво зад фигурата на архангела е райската врата, а пред нея са апостолите св. Петър и св. Павел. Св. апостол Петър държи ключовете за Рая. Освен да внуши стремеж към покаяние у поклонника, според Костадинка Паскалева има топографско основание, за да се изобразява точно тази сцена, задължително във всяка йерусалимската. Тя посочва омилията на св. Елифаний Кипърски „Слизането на Христос в ада“, в която се предполага, че „отдушникът на геена огнена“ се намира в района на Сион (Paskaleva, 2011: р. 171).

Всяка от сцените от втория ред е разположена в кръг, по четири от двете страни на централната композиция. Разпределят се в следната последователност: „Св. Богородица и ангел Господен“ (сцена първа: Икос 1 от Богородичен акатист), „Рождество Христово“ (сцена 23: Икос 12 от Богородичен акатист), „Тримата влъхви“ (сцена 8: Кондак 5 от Богородичен акатист), „Избиване на младенците“ (Мат. 20:17–18). Симетрично, от другата страна се подреждат сцените: „Възкресяване на Лазар“ (Иоан 11:1–45);

„Тайната вечеря“ (Мат. 26:26–29); „Умиване на нозете“ (Иоан 13:1–11); „Отричането на Петър“ (Мат. 26: 69–75).

Ил. 6. Св. Богородица с Младенеца

Ил. 7. Иисус Христос Вседържител

(детайли от фотографията на Костас Анастасиу)

Втори регистър

Отляво, в правоъгълно поле с арка, върху зелен фон е изобразена Пресвета Богородица с Младенеца от иконографския тип Умиление (ил. 5). Могат да присъстват и житийни сцени или около Нея да има пророци. Тук са изображенията на пророци със свитъци. Те са разположени във вертикална колона, вплетени в растителен мотив – лозница, върху червеникав фон, който обрамчва и от другата страна централната композиция. Под изображението на св. Богородица има тясно правоъгълно поле, в което вероятно е било записано името на поклонника и годината, в която е посетил Божи гроб. Разчитат се само първите две цифри от годината 18[..]. От дясната страна задължително (обрамчено по същия начин, както при св. Богородица) е фигурата на Христос Вседържител, държащ сфера със златен кръст – символ на целия свят (Ил. 6). Отляво на Него, отново във вертикално поле с лозница, са други шест пророка. Мафорият на св. Богородица и химатият на Христос си кореспондират, тъй като

са разработени по един и същ начин със златни орнаменти върху червена основа. Очевидно авторът (или авторите) има отношение към орнамента, защото и тук, както и в рамката виждаме растителен мотив в ъглите над фигурите. Характерно за божигробските пана е желанието на техните автори да запълнят всяко възможно пространство с изображение, сцена или украса (детайл). Виждаме го и тук в свободните полета между различните теми. Въпреки цялата тази „бъбривост“ платното изглежда като добре подредена, единна композиционна система.

Ил. 8. Централна тема. Комплексът „Гроб господен“
(Детайл от фотографията на Костас Анастасиу)

Централна тема

В централната част на всяка йерусалимий задължително се поставя акцент върху трите храма в Йерусалим: „Възнесение Христово“ (Пс. 46: 8, 7), „Гроб Господен“ и „Разпятие Христово“, които са обединени в едно и са представени в архитектурен разрез (ил. 7). Изображенията върху божигробските платна следват описанията на поклонниците. Във всяко от тях се открива изключително подробен разказ за комплекса, познат, като „Божи гроб“ – от броя на колоните до вратите на входа, както и случващото се в него, по време

на възкресната служба. В разглежданата йерусалимия дори се прави опит за дълбочина на изображението в отразяването на Кувуклията и колонадата зад него. От двете страни на централната тема са сцени, свързани със смъртта на Христос: „Оплакване“ и „Сваляне от кръста“. Те насочват зрителят към „камък на помазването“, мястото, където е свалено от кръста и помазано тялото на Христос. И двете са представени върху червен фон, което зрително ги отделя от изображенията около тях. Отляво над Кувуклията е представена фигурата на възкръсналия Христос (с праметнат червен плащ и знаме в лявата ръка, характерно за западната религиозна живопис), а отдясно в отделно изобразително поле е представена внушителната фигура на Спасителя в червено наметало със златисти изсветлявания. В разглежданото платно виждаме процесия в наоса – повдигнатият и носен на ръце първосвещеник, респективно св. апостол Петър. Обикновено той се представя с вече запалените по чудодееен начин свещи⁸.

Отляво на купола се отдава почит на св. Константин и св. Елена, които присъстват, от една страна, заради заслугата им за построяването на храма, а от друга – посветената им малка църква на втория етаж е свързана с покоите на патриарха. Тук от особено значение е и фактът, че поклонничеството като масово явление се появява, след като св. Елена още през IV век решава да построи храмове на важните места, свързани с библейските събития.

Отдясно на купола е сцената: „Жертвоприношението на Аавраам“, която се счита за предобраз на Христовата жертва. Другата вероятна причина за изписването ѝ е, че в храмовия комплекс „Гроб Господен“ се намирал Авраамовият манастир.

Трети регистър

В композициите на йерусалимиите влизат и изображения на популярни светии, като тези на св. Георги и св. Димитър (най-долу вляво). Огромната почит към двамата светци оправдава тяхното място тук. Факт е, че култът към св. Георги е изключително разпространен в Палестина – място, свързано с живота и мъченичеството му, както и с храмовото строителство в негова чест. От друга страна, Патриаршеският манастир в Йерусалим е на името на св. Димитър. Отдясно са изобразени Тримата светители (св. Василий Велики, св. Йоан Златоуст, св. Григорий Богослов), заслужили почетно място в паметта на

⁸ Library of Dr. Ivan Seliminski, vol. X, S., 1929, pp. 57–58 // [Библиотека на д-р Иван Селимински, кн. X, С., 1929, 57–58]

Църквата. Те разкриват в своето богословие дълбоките тайни на Боговъплъщението и смисъла на Възкресението. Цялата централна част от този регистър представя сцените без ограничаваща рамка, върху общ син фон. Промяната в цвета на терена подсказва, че става въпрос за различни композиции. В третия регистър е изобразено пристанището „Яфа“. Това е мястото, откъдето започват своето пътешествие всички поклонници. Най-отдолу на платното е и популярната сцена „Лот пои кръстното дърво“. Историята е изключително интересна, тъй като донякъде идва от библейския разказ, но е доразказана в апокрифите и по-точно в „Слово за Честния кръст и двамата разбойници“ (Nachov, 1981), (Apokrifi, 1981), (Petkanova, 1978). Накратко сюжетът се свързва с дървото, от което е направен Честния кръст, а от топографска гледна точка показва къде е мястото на манастира на Кръста (Ророва, 2001). Сцената представя Лот, който пои дърво, от което излизат три разклонения. Отзад има манастир. От другата страна се вижда отново Лот⁹, който носи вода върху магаре, а над него дявол (ил. 9 и ил. 10). Този мотив намира широк отзвук и се изобразява във всички божигробски платна.

Изобразени са сцени на св. първомъченик Стефан, чиито мощи са поставени през 415 г. в Сионския храм в Йерусалим, и „Причастието на св. Мария Египетска“, която не е била допусната да влезе в Йерусалимския храм, заради греховният ѝ живот. Тя е била насочена от самата Богородица да премине река Йордан и да заживее праведно в пустинята. Следва композицията „Богоявление“ („Кръщение Господне“) (Матей 3:13–17, Марк 1:9–11, Марк 1:9–11, Иоан 1:32–34). Последната сцена от ниския регистър е манастирът „Св. Сава Освещени“ със самия светец, изобразен като негов патрон. Светата обител е една от най-старите в света и се намира на пътя между Йерусалим и Йерихон. Св. Сава (ученик на св. Евтимий Велики) преустройва мястото и го превръща в манастир. Тук се намира и гроба на св. Йоан Дамаскин.

В художествено отношение творбата е изградена на принципа на живописния контраст. Доминират червените и зелените нюанси, интензивни жълти и златисти елементи и буквени знаци в сигнатурите на отделните изобразителни полета. Върху тъмната основа са изведени топли светлини. Лицата са с кафеникава проплазма и деликатни изсветлявания. Контурът е артистичен, положен „алла прима“. Наблюдава се известен наивитет при изграждането на образите, характерен не само за конкретната йерусалимийска, но и за други образци на този вид изкуство. Въпреки това се вижда подчертано

⁹ Във фолклорните разкази се включва фигурата на дявол, който изпива водата на Лот и той не може да напои главните.

отношение към детайла и цвета. Имайки предвид периода, в който се разпространяват божигробските платна, те носят стилови и художествени характеристики, които ги свързват с възрожденското изкуство. Техните изображения представляват онагледена история на местата за поклонение и пътя, по който минават вярващите, докато получат титлата „хаджи“. Пред очите на зрителя са не просто хаотични разкази и библейски сюжети. Всяка композиция е тясно свързана със Светите места и логически се отнася към следващата. Дори привидно опростените картини успяват да въвлечат вярващия в мисловно пътуване до мястото, от където всичко започва – „Божи гроб“.

9)

10)

Ил. 9. „Лот пои кръстното дърво“, детайл йерусалимия от 1893 г. от колекцията на галерия „Димитър Добрович“, гр.Сливен // (фотографията на Костас Анастасиу)

Ил. 10. „Лот пои кръстното дърво“, детайл // (снимка: личен архив)

НАДПИСИ НА ГРЪЦКИ ЕЗИК

Грехопадение – α[πο]πλανησις του όφεος

Изгонване от Рая – η εξορια

Потоп (кивот) – Η κιβωτός

Успение Богородично – ή κύμησις της θεοτόκου

Живоносен източник – ζωδοχος πηγι

Възнесение Христово – η ανάληψις του Χριστού / ωροστούελεών

Мъченичеството на прор. Исайа – ο προφίτις ησαίας

Възнесението на прор. Илия – ο προφίτις ιλίας

Благовещение – ευαγγελιζμος

Рождество Христово – η γγέννισις του χριστού

Възкресяване на Лазар – ανάσταση του Λάζαρου

Тайната вечеря

Умиване на нозете – η νηπίρα [η νηπίρα]

Второ пришествие – η δευτέρα παρουσία

Чудото при къпалнята Силоан. Слепият – τηφλός

Варух – ο βαροῦχ

Арх. Михаил – ΑρχάγγελοςΜιχαήλ

Иуда – ηούδας

Св. Богородица с младенеца – ΜΗΡ ΘΟΥ ΟΩΝ

Иисус Христос- Вседържител – ΙΣ ΧΣ ΟΩΝ

Св. св. Константин и Елена – Άγιος Κωνσταντίνος Αγία Ελένη

Жертвоприношението на Ааврам – (νθγενατογ) αβραам

Оплакване Христово – ἔπητάφιοντουχρισοῦ (ἔπιτάφιον)

Сваляне от кръста – η κατέβασις τουχρισοῦ INBI

Св. вмчк. Георги и вмчк. Димитър – ο άγιοςγεώργιος άγιοςδημητριος

Св. три Светители – οίτρίσιἹεράρχει [οίτρείσιἹεράρχει]

Яфа – ηάφα

Лот пои кръстното дърво – ο λὸτ ποτήζιτόδένδροο δηαβολος πηνιτονερό από τοῦλὸτ

Отнасяне на дървото – σηκόνουσιτοξήλον

Св. Стефан – ΆγιοςΣτέφανος

Причастието на св. Мария Египетска – η οσία μαρία κυνονητε

Кръщение Господне – η βαπτισιςτουῡχρισο

Св. Савао – ΆγιοςΣάββα

Τържествувай, тържествувай, нови Иерусалиме... – φωτιουφωτισονεα ιερουσαλημ εικι γαλσουτυφοσκαυδοζακυπου

Дойдете благословените... – (ελάτε)οιευλογημένοι...

Благообразният Йосиф снема от дървото пречистото Твое тяло – θευχιμονιοσιφ αγιοτοζυλου καθελοντο

Свят, свят, свят, Господ Саваот – Άγιο, άγιο, άγιο, ΚύριοΣαβαωθ

References // Библиография

Apokrifi. (1981). Povest za krastnoto darvo ot pop Jeremiya / Starata balgarska literature (in Bulgarian), vol. 1, Apokrifi // [Повест за кръстното дърво от поп Йеремия/ Старата българска литература, Т. I Апокрифи, 274–287, 398]

Arhimanrit Avksentii, (2005). Liturgika (in Bulgarian), Plovdiv, 2005 // [Архимандрит Авксентий. Литургика, Пловдив, 2005]

- Barlieva, S.; Rasheva, I. (2019).** Doneseni ot svetite mesta... (in Bulgarian), (Catalogue), Publisher: Kirilo-Metodievski nauchen tsentar, BAN, 2019 // [Бърлиева, Сл., Ив. Рашева. Донесени от Светите места...[Каталог], Кирило-Методиевски научен център. БАН, 2019]
- Georgieva, R. (2008).** Duhovната misiya na poklonichestvoto i vazrozhdenskite protsesi v Sliven (in Bulgarian) / Godishnik na regionalen istoricheski muzej, Sliven, vol. 1, 2008, pp. 230-243 // [Георгиева, Р. Духовната мисия на поклонничеството и възрожденските процеси в Сливен/ Годишник на регионален исторически музей, Сливен, Т. I, 2008, 230-243]
- Gergova, I. (2021).** Do Yerusalim i obratno: topografiya i ikonografiya na poklonnichestvoto v Iztochnoto sredizemnomorie (in Bulgarian) / Izkustvovedcheski cheteniya, part 1 – Pateshestviya, BAS, 2021, pp. 75-91 // [Гергова, И. До Йерусалим и обратно: топография и иконография на поклонничеството в Източното средиземноморие/ Изкуствоведчески четения, част I – Пътешествия. БАН, 2021, 75-91.
- Gyurova, S.; Danova, N. (1985).** Kniga za balgarskite hadzhii (in Bulgarian), Sofia, 1985 // [Гюрова, С., Н. Данова. Книга за българските хаджии, С., 1985, 36]
- Ivanova, B. (2003).** Svetite mesta v gravityurite na "Opisanie na Erusalim" ot Hristofor Zhefarovich i ot Hrisant ot Bursa (in Bulgarian), In: Nauka, book 2/2003, vol. XIII, izdanie na Sayuza na uchenite v Bulgariya, // [Иванова, Б. Светите места в гравюрите на „Описание на Ерусалим“ от Христофор Жефарович и от Хрисант от Бурса/ Наука, кн. 2/2003, том XIII, издание на Съюза на учените в България, 65]
- Mavrodinova, L. (2012).** Ikonografiya na golemite tsarkovni praznitsi i stradaniyata na Hristos (in Bulgarian), Sofia, 2012 // [Мавродинова, Л. Иконография на големите църковни празници и страданията на Христос. С., 2012]
- Milev, S. (2002).** Poklonnitsi po svetite mesta (in Bulgarian), (Catalogue), Sliven, 2002, // [Милев, С. Поклонници по светите места, [Каталог], Сливен, 2002]
- Moskova, S. (2001).** Patyat na hadzhiyata. Strukturna shema na edna izlozhba / Problemi na izkustvoto (in Bulgarian), № 3, 2001 // [Москова, Св. Пътят на хаджията. Структурна схема на една изложба/ Проблеми на изкуството, № 3, 2001, 18–25]
- Moskova, S. (2008).** Patyat na hadzhiyata. Edno zavrashthane v nachaloto (in Bulgarian), Plovdiv, 2008 // [Пътят на хаджията. Едно завръщане към началото, Пловдив, 2008, 5–10]
- Mutafov, E. (2012).** Stranitsi ot hadzhiyskiya dnevnik: nyakoi nablyudeniya varhu pravoslavното hristiyansko izkustvo v Yerusalim i vrazkite mu s balkanskata traditsiya prez osmanskiya period (in Bulgarian) / Problemi v izkustvoto, 2, 2012 pp. 3-14 // [Мутафов, Е. Страници от хаджийския дневник: някои наблюдения върху православното християнско изкуство в Йерусалим и връзките му с балканската традиция през османския период/ Проблеми на изкуството, № 2, 2012, 3–14]

- n. d. (2006).** Akatisti (in Bulgarian), book 1, Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir "Sv. Vmchn. Georgi Zograf", 2006 // [Акатисти. Книга 1. Славянобългарски манастир „Св. вмчк. Георги Зограф“, Света Гора, Атон, 2006]
- n. d. (2011).** Bibliya (in Bulgarian), Sinodalno izdatelstvo, Sofia, 2011 // [Библия. Синодално издателство. С., 2011]
- n. d. (1977).** Ikonografski narachnik (in Bulgarian), Sofia, 1977 // [Иконографски наръчник. С., 1977]
- Nachov, N. (1981).** Tikveshki rakopis (in Bulgarian), book 8, 1981, pp. 409-410 // [Начов, Н. Тиквешки ръкопис, СБНУ, кн. 8, С., 1981, 409–410]
- Paskaleva, K. (2011).** Erusalimiyata – znak za poklonnichestvo do Svetata zemya (in Bulgarian) In Godishnik na Sofiyskiya universitet "Sv. Kliment Ohridski", volume 97(16), Sofia, 2011, pp. 163-184 // [Паскалева, К. Ерусалимията – знак за поклонничество до Светата земя/ Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, том 97 (16), С., 2011, 171]
- Petkanova, D. (1978).** Apokrifna literature i folklora (in Bulgarian), Sofia, 1978, pp. 201-211 // [Петканова, Д. Апокрифна литература и фолклор, С., 1978, 201–211]
- Popova, E. (2001).** Zografat Hristo Dimitrov ot Samokov (in Bulgarian), Sofia, 2001, pp. 189-192 // [Попова, Е. Зографът Христо Димитров от Самоков, С., 2001, 189–192]
- Sabev, P. (2015).** Yerusalimiya ot tsarkvata "Sv. Georgi" v Arbanasi (in Bulgarian), Epohi, vol. XXIII, 2015, book 2, 2015, Veliko Tarnovo, pp. 419-427 // [Събев, П. Йерусалимия от църквата „Св. Георги“ в Арбанаси/ Епохи, Т. XXIII, 2015, Книжка 2, 2015, В. Търново, 419–427]
- Sharenkov, A. (1992).** Tehnika i tehnologiya na vazrozhdenskata zhivopis. Vazrozhdenska ikona (in Bulgarian), Sofia, 1992 // [Шаренков, А. Техника и технология на възрожденската живопис. Възрожденската икона, С., 1992, 66]
- Tabakov, S. (1929).** Opit za istoriya na grad Sliven (in Bulgarian), vol. 2, Sofia, 1929 // [Табаков, С. Опит за история на град Сливен, Т. II, С., 1929, 190]
- Uspenski, L. (2001).** Bogoslovie na ikonata (in Bulgarian), Sofia, 2001 // [Успенски, Л. Богословие на иконата. С., 2001]
- Vasiliev, A. (1976).** Erminii, tehnologiya i ikonografiya (in Bulgarian), Sofia, 1976 // [Василиев, А. Ерминии, технология и иконография, С., 1976, 59]

*Гергана Ив. Илиева-Лесикова, докторант в катедра „Църковни изкуства“,
ПБФ, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“*

*Gergana Iv. Ilieva-Lesikova, PhD student in the Department of Church Arts,
Orthodox Theological Faculty, "St. Cyril and St. Methodius" University of
VelikoTarnovo*

e-mail: gergana_ilieva84@abv.bg

INIS SERIES

Онлайн поредица на
интердисциплинарната научна мрежа

Информационно общество

Том 2, 2023

<http://www.math.bas.bg/vt/inis/series/>

Online Journal of the
Interdisciplinary Scientific Network

Information Society

Volume 2, 2023

ISSN: 2815-4231

Редактори

Галина Богданова

Светослав Косев

Editors

Galina Bogdanova

Svetoslav Kosev

Технически редактори

Николай Ноев, Николина Джановска

Technical Editors

Nikolay Noev, Nikolina Dzhanovska

Издание на:

**Институт по математика и
информатика при Българска академия на
науките, България**

Published by:

**Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences,
Bulgaria**

С помощта на:

**Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, България**

Helped by:

**“St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo, Bulgaria**